

Др Ајмила Дудаи, асистент
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду

ПРАВНА РЕЛЕВАНТНОСТ ЦИЉА УГОВОРА У НЕМАЧКОМ ПРАВУ*

Сажетак: За разлику од Француског грађанског законика, Немачки грађански законик сада у ред изв. антикаузалистичких законика, јер у њему циљ ради којеј стране закључују уговор, тј. кауза уговора није уобличена у позитивной правни инстинкт, као једна од претпоставки настанка и њеноважност уговора. Управо због тога што кауза уговора није уређена у Законику, посебан значај добија питање дејства аспирактивних правних послова. Законик познаје више врста аспирактивних правних послова или правних радњи, од којих су по свом значају свакако најважнији обећање дућа (*Schuldversprechen*) и признање дућа (*Schuldannerkennung*), јер је њихова аспирактивност најизраженија. Међутим, ни код ових правних послова се не прекида веза са циљем обавезивања, јер у случају његовог неосвојивања послојој моћности захтевања повраћаја дајој позивом на правила неоснованој обојтења.

Из чињенице да у Немачком грађанском Законику питање циља уговора није изричито уобличено у позитивной правни инстинкт не може се закључити да је оно и правно релевантно. Циљ ради којеј стране закључују уговор добија правну релевантност у две своје димензије: у виду доуштености и у виду недоуштености циља. Закључивање правних послова из недоуштености побуда Законик санкционише у контексту оштрих граница слободе уговарања, позивом на повреду добрих обичаја (*gute Sitten*), док вршење фактичких или правних радњи ради послова недоуштености циљева у

* Чланак је настао као резултат рада на научноистраживачком пројекту Правног факултета Универзитета у Новом Саду под називом *Теоријски и практични проблеми стварања и примене права (ЕУ и Србија)* у оквиру рада на индивидуалној теми аутора *Правна релевантност циља уговора*.

контексту инстицијата стицања без основа. Доушћени циљеви страна добијају правну релевантност код многих инстицијата. Код неких Законик садржи формулацију која указује на потребу утврђивања циља ради којег је правни посао закључен, док је код других ову потребу утврдила судска пракса или правна наука. Утврђивање тог циља служи санирању последица оштећења или обезбеђењу остварења циља обавезивања страна. Од правних инстицијата код којих правни значај добијају доушћени циљеви ради којих су стране закључиле правни посао или учиниле правну радњу по свом значају се свакако издвајају оштећење основа правног посла (*Störung der Geschäftsgrundlage*), посебни случајеви престанка уговора због остварења циља уговора независно од радње дужника, посебан случај стицања без основа који налаже обавезу повраћаја датог у случају неостварења резултатна обухваћеног циљем чинидбе и нишавости појединих одредаба ошћих услова пословања којима се онемоућава остварење сврхе уговора.

Кључне речи: кауза уговора, кауза уговорне обавезе, основ правног посла, *Geschäftsgrundlage*

Уводне напомене о питању правне релевантности циља (каузе) уговора у Немачком грађанском законнику и немачкој доктрини

За разлику од Француског грађанског законика, у Немачком грађанском законнику питање циља уговора није позитивноправно уобличено у институт основа уговорне обавезе, као једна од претпоставки настанка и пуноважности уговора, те се уобичајено означава као тзв. антикаузалистички грађански законик.¹ Редактори Законика су сматрали да је предмет уговора довољан да покрије и поље које каузалисти резервишу за каузу.² Законик, заправо, употребљава појам садржине уговора којим се постижу функције предмета и каузе уговора, те у њему долази до спајања ова два института у једну правну целину.³ Током припремних радова на тексту Законика водила се теоријска дебата о томе да ли пуноважност уговора треба условљавати неком врстом дозвољеног правног циља, посебно имајући у виду чињеницу да је редакторима на располагању стајао Француски грађански законик, који пуноважност уговора условљава постојањем стварне и допуштене каузе, као и богата француска литература о овом појму.

¹ В. Јожеф САЛМА, *Облигационо право*, шесто издање, Центар за издавачку делатност Правног факултета у Новом Саду, 2009, стр. 290.

² В. Оливер АНТИЋ, *Облигационо право*, пето измењено и допуњено издање, Службени гласник, Београд, 2010, стр. 258.

³ *Ibidem*.

На једној страни су били аутори, на челу са Виндшајдом, који су сматрали да на пуноважност уговора треба да утичу и субјективни мотиви који су страну навели на закључење уговора, под условом да је друга страна за њих знала. Одредбе првог нацрта Законика су инкорпорирале Виндшајдову теорију услова.⁴ Овом субјективистичком схватању се успротивила друга струја у немачкој доктрини, предвођена Ленелом, која је сматрала да пуноважност правног посла не треба условљавати ниједним елементом ван његове објективне садржине.⁵ На крају је превагнула потоња концепција.

Ни савремена немачка литература изричито не сматра каузу уговора једном од претпоставки настанка и пуноважности уговора. Упутно је, међутим, утврдити да ли у контексту других појмова доктрина сматра правно релевантним циљ ради којег стране закључују уговор. Тако се, на пример, Фикенчер, великан савремене немачке цивилистике у свом систематском делу изричито готово нигде не позива на теорију каузе. Истиче, међутим, да суштину теретног уговора чини синалагматичност обавеза, што значи да између обавеза страна постоји однос узајамности. У њему се једна страна обавезује на испуњење чинидбе, јер има у виду да се и друга страна обавезала на испуњење противчинидбе.⁶ Сматра да сваки теретан уговор представља одређени скуп и однос циљева ради којих се закључују.⁷ Ове циљеве, објективно условљене врстом уговора, назива правним циљем (*Rechtsw Zweck*) или циљем уговора (*Zweck des Vertrages*), који се разликује од мотива, побуда за закључење уговора, које су субјективне природе и једностране.⁸ Циљ уговора одређује границе његовог важења (*Geltungsgrenzen*)⁹, као и оквир у којима настаје одговорност страна по основу уговора (*Haftungsgrenzen*)¹⁰.

⁴ В. §742. првог нацрта Немачког грађанског законика. Наведено према Владимир КАПОР, *Неосновано обоћање у грађанском праву*, докторска дисертација, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 1951, стр. 92.

⁵ В. Otto LENEL, *Die Lehre von der Voraussetzung*, Archiv für die civilistische Praxis, бр. 74/1889, стр. 213-239; Otto LENEL, *Nochmals die Lehre von der Voraussetzung*, Archiv für die civilistische Praxis, бр. 79/1892, стр. 49-107.

⁶ В. Wolfgang FIKENTSCHER, Andreas HEINEMANN, *Schuldrecht*, 10. völlig neu bearbeitete Auflage, de Gruyter Rechtswissenschaftsverlag, Berlin, 2006, стр. 37.

⁷ В. FIKENTSCHER-HEINEMANN, *Schuldrecht*, op. cit. стр. 89. В. у истом смислу и Ulrich KLINKE, *Causa und genetisches Synallagma: zur Struktur der Zuwendungsgeschäfte*, Duncker & Humblot, Berlin, 1983, стр. 19; Wolfgang FIKENTSCHER, *Die Geschäftsgrundlage als Frage der Vertragsrisikos*, Beck, München, 1971, стр. 23.

⁸ В. FIKENTSCHER-HEINEMANN, *Schuldrecht*, op. cit. стр. 89.

⁹ Као пример Фикенчер наводи уговор о купопродаји једне обичне орхидеје по цени од 5 евра. Уколико, међутим, продавац накнадно сазна да се ради о једној врло реткој и вредној орхидеји чија је тржишна вредност 1.500 евра, може да тражи поништај уговора због битне заблуде. Фикенчер истиче да је поништај уговора позивом на заблуду у овом случају оправдан, јер су продајом ретке и скупе орхидеје по цени од 5 евра пробијене гра-

Међусобну условљеност изјава страна којима се обавезују у теретном уговору Фикенчер назива изворном синалагматичношћу (*genetisches Synallagma*).¹¹ Међутим, условљеност обавеза прати теретан уговор све до момента његовог престанка и објашњава специфичне правне институте, који се примењују само на ову врсту уговора, као што су приговор неиспуњења уговора и правне последице неиспуњења или испуњења с недостатком. У контексту ових правних института изворна синалагматичност теретног уговора добија своју продужену примену, коју Фикенчер назива функционалном синалагматичношћу (*funktionelles Synallagma*).¹² Евидентна је подударност Фикенчеровог одређења теретног уговора и француске неокласичне теорије о каузи, јер и неокласична теорија каузу теретних уговора види у међусобној условљености престајања страна, која има правни значај не само у контексту закључења и пуноважности уговора, већ и у контексту његовог дејства и испуњења.¹³

На основу идеје да сваки правни посао подразумева неке иманентне циљеве, односно да стране сваки правни посао закључују ради постизања одређених циљева, развијена је у немачкој цивилистици теорија о основу правног посла (*Geschäftsgrundlage*). Стране при закључењу уговора имају у виду да ће правни посао производити дејство само под одређеним околностима и ради постизања одређених циљева, својствених дотичној врсти правног посла.¹⁴ У савременој немачкој доктрини прихваћена је Ларенцова субјективно-објективна теорија основа правног посла, према којој основ правног посла обухвата две групе околности. Основ правног посла могу да чине околности које се не сматрају типичним за одређену врсту правног посла (*subjektive Geschäftsgrundlage*), те их стране морају изричито унети у садржину уговора или морају бити свесне о њиховој важности. Међутим, у основ правног посла улазе и околности које одређена врста правног посла

нице важења уговора, те је таква продаја противна циљу уговора те врсте. В. FIKENTSCHE-HEINEMANN, *Schuldrecht*, op. cit. стр. 90.

¹⁰ Циљ уговора одређује и границе уговорне и последичне одштетне одговорности. Страна је одговорна за штету чији ризик наступања, према циљу уговора, треба да сноси. Као пример Фикенчер наводи куповину једног кактуса од стране узгајивача ове биљке по цени од 5 евра. Купљени кактус је, међутим, био вашљив, са којег су се ваши прошириле на све остале биљке, проузрокујући тиме штету купцу у износу од 15.000 евра. Продавац ће, у начелу, бити одговоран за штету, јер сноси ризик њеног наступања у складу са циљем уговора о купопродаји. Циљ ради којег је купац закључио уговор је да купи исправну ствар, ствар која у себи нема такве недостатке који ће му проузроковати штету. В. FIKENTSCHE-HEINEMANN, *Schuldrecht*, op. cit. стр. 89.

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem.

¹³ В. Henri CAPITANT, *De la cause des obligations (contrats, engagements unilatéraux, legs)*, 3e édition, Librairie Dalloz, Paris, 1927 стр. 27, т. 6.

¹⁴ В. FIKENTSCHE-HEINEMANN, *Schuldrecht*, op. cit. стр. 90.

увек претпоставља, те су правно релевантне и онда уколико их стране изричито не унесу у садржину правног посла. Оне чине објективни основ правног посла (*objektive Geschäftsgrundlage*).¹⁵

Немачки грађански законик нема изричиту и начелну одредбу ни о правној релевантности каузе уговора у субјективном смислу, тј. о побудама за закључење уговора. У доктрини се истиче да су побуде по својој природи једностране, те не улазе у садржину уговора, што значи да нису ни правно релевантне. Уколико су стране споразумно унеле мотиве у своју сагласност воља, или се таква сагласност може претпоставити, побуде губе карактер мотива и постају део садржине уговора, чиме добијају правну релевантност.¹⁶

Каузални и апстрактни правни послови у немачком праву

Из аспекта разматрања апстрактности правних послова у немачком праву, посебан значај има подела правних послова на правне послове *Verpflichtung* и правне послове *Verfügung*. Правним послом *Verpflichtung* се ствара имовинскоправни захтев који се може истакнути према дужнику¹⁷, док се правним послом *Verfügung* не ствара нови захтев према дужнику, већ се само преноси, оптерећује, укида или мења неко право.¹⁸ Значење начела апстрактног дејства правних послова је различито у овим двама врстама правних послова.¹⁹

У овом раду се разматрају само апстрактни правни послови обавезивања (*abstrakte Schuldverträge*).²⁰ То су: обећање дуга, признање дуга, асиг-

¹⁵ В. FIKENTSCHER-HEINEMANN, *Schuldrecht*, op. cit. стр. 128.

¹⁶ В. FIKENTSCHER-HEINEMANN, *Schuldrecht*, op. cit. стр. 42.

Тако, на пример, мотив куповине бурме може да буде (и по правилу јесте) закључење веридбе. Уколико веридба изостане, купац не може да тражи раскид уговора о куповини бурме због тога што се није остварио мотив ради којег је уговор закључио. Међутим, уколико је приликом куповине продавцу назначио да бурму купује под условом да до веридбе стварно и дође, ова побуда добија карактер услова и улази у садржину уговора, чије остварење или неостварење утиче на важење уговора. В. FIKENTSCHER-HEINEMANN, *Schuldrecht*, op. cit. стр. 42.

¹⁷ В. FIKENTSCHER-HEINEMANN, *Schuldrecht*, op. cit. стр. 44. Правни послови *Verpflichtung* се у нашој доктрини називају правним пословима обавезивања. В. Дејан Б. Ђурђевић, *Неутрални њравни њослови*, Анали Правног факултета у Београду бр. 2/100, стр. 77-107, на стр 87, фн. 41.

¹⁸ В. FIKENTSCHER-HEINEMANN, *Schuldrecht*, op. cit. стр. Ови правни послови се у домаћој литератури означавају као правни послови располагања. В. Ђурђевић, *Неутрални њравни њослови*, op. cit. стр. 87, фн. 41.

¹⁹ Детаљније о различитим значењима апстрактности правних послова у немачком праву в. Атила ДУДАШ, *Ајсџрактџно дејсџво њравних њослова у евројском и домаћем њраву*, Зборника радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 2/2012. стр. 401-416.

²⁰ В. FIKENTSCHER-HEINEMANN, *Schuldrecht*, op. cit. стр. 42.

нација, обвезнице на доносиоца, меница и чек²¹, од којих су свакако најзначајнији обећање дуга (*Schuldversprechen*)²² и признање дуга (*Schuldnerkenntnis*).²³ Обећање и признање дуга стварају обавезу без обзира на разлог због којег се дужник обавезује²⁴, али то не значи да је тај разлог потпуно без правног значаја. Њихов непосредни разлог настанка не огледа се у постизању неког економског ефекта, већ у намери страна да обавезу учине независном од приговора из основног правног посла.²⁵ Њихово апстрактно дејство је израженије од дејства апстрактних правних послова у другим правним порецима, јер нису само доказне, већ конститутивне природе.²⁶ Ипак, ни ови правни послови не прекидају у потпуности везу са разлозима због којих су закључени: њихова каузалност долази до изражаја на два начина. Могуће је да стране у исправи о обећању или признању дуга истакну основ преузимања обавезе, тј. назначе каузални правни посао на основу којег врше признање или обећање дуга. То је тзв. декларативно или каузално признање, односно обећање дуга (*deklaratorische oder kausale Schuldversprechen, -anerkenntnis*).²⁷ Будући да у овом случају обећање и признање дуга задржавају каузални карактер, није неопходно да их стране сачине у нарочитој форми.²⁸ Њихова каузалност, међутим, у правом смислу речи долази до изражаја у контексту примене правила о стицању без основа. Дужник који је испунио обавезу из обећања или признања дуга може захтевати повраћај датог према правилима неоснованог обогаћења²⁹, која омогућавају повраћај не само због тога што испуњење обавезе није имало пуноважан титулус, већ и због тога што се није остварио њен резултат. Стога се обећање и признање дуга у немачком праву, с разлогом, сматрају ограниченим апстрактним правним пословима.³⁰

²¹ Ibidem.

²² В. §780. Немачког грађанског законика.

²³ В. §781. Немачког грађанског законика.

²⁴ В. FIKENTSCHER-HEINEMANN, *Schuldrecht*, op. cit. стр. 682.

²⁵ В. FIKENTSCHER-HEINEMANN, *Schuldrecht*, op. cit. стр. 683.

²⁶ В. Uwe HÜFFER in: *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch*, 1. Auflage, Verlag C. H. Beck, München, 1977), коришћено прво издање, Band 3, Halbband 2, стр. 833, т. 2. Наведено према Јаков РАДИШИЋ, *Облигационо право - ојшћи део*, 8. издање, Номос, Београд, 2008 стр. 135, фн. 33.

²⁷ В. FIKENTSCHER-HEINEMANN, *Schuldrecht*, op. cit. стр. 683.

²⁸ У овом смислу се изјашњава и немачка судска пракса. В. на пример пресуде бр. RGZ 135, 219; BGHZ 1, 181; 17, 252; BGH LM Nr 5 zu §157 (D) BGB; BGH WM 59, 406; WM 62, 742 и BGH NJW 63, 2316. Наведено према FIKENTSCHER-HEINEMANN, *Schuldrecht*, op. cit. стр. 683.

²⁹ Karl LARENZ, *Lehrbuch des Schuldrechts*, 14. neubearbeitete Auflage, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1987 (1. Auflage 1953), коришћено 12. издање из 1981. године, Band II: Besonderer Teil, стр. 484. Наведено према РАДИШИЋ, *Облигационо право - ојшћи део*, op. cit. стр. 135. фн. 35.

³⁰ В. Arthur T. VON MEHREN, *Civil-Law Analogues to Consideration: An Exercise in Comparative Analysis*, Harvard Law Review, vol. 72/1959, issue 6, стр. 1009-1078, на стр. 1015.

Утицај недопуштених циљева страна на пуноважност правног посла или правне радње

Непостојање изричитих правила о каузи уговора у Немачком грађанском закону још не значи да немачко право признаје правно дејство правном послу који можда има пуноважан предмет, али се закључује ради постизања недопуштених циљева. Санкционисање правних послова закључених ради недопуштених циљева врши се позивом на опште границе слободе уговарања. Немачки грађански законик прописује да је ништав правни посао који је у супротности са неком *законском забраном*, осим ако закон чије су одредбе прекршене не прописује другу санкцију³¹, као и уговор који је *iproivivan dobrim običajima*.³² Уговор може да буде противан добрим обичајима не само по својој садржини или предмету, већ и по намерама и побудама из којих га стране закључују.³³ За неважност уговора је довољно да је и једна страна закључила правни посао из побуда које су противне добрим обичајима.³⁴ Тако, на пример, сматра се неморалним, те је ништав уговор којим се страна обавезује да ће се уздржавати од извршења неког недозвољеног дела.³⁵

Недопуштене побуде добијају правни значај и у контексту стицања без основа. Законик посебно уређује питање забране реституције стеченог по *nezakonijom* или *неморалном основу*: стицалац је дужан да врати стечено, ако је циљ чинидбе био да се њеним пријемом огреши о *законску забрану* или *добре обичаје*. Повраћају, међутим, нема места, уколико се повреда законске забране или добрих обичаја може ставити на терет и осиромашеном, осим ако је радњу осиромашени извршио ради заснивања односа обавезности, када се не може захтевати враћање испуњене чинидбе.³⁶ Посебна правила о забрани реституције садрже и одредбе о играма на сре-

³¹ В. §134. Немачког грађанског законика.

³² В. §138. ст. 1. Немачког грађанског законика.

³³ В Слободан ПЕРОВИЋ, *Забрањени уговори у имовинској правним односима*, Новинска установа Службени лист СФРЈ, Београд, 1975, стр. 32.

³⁴ В. Karl LARENZ, *Lehrbuch des Schuldrechts*, I. Band, Allgemeiner Teil, 4. Auflage, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1960, стр. 42.

³⁵ „Protivno je dobrim običajima tražiti novac za ono što pošten i savjestan čovek mora činiti odnosno propustiti dobrovoljno.“ Ludwig ENNECCERUS, *Lehrbuch des bürgerlichen Rechts*, 1. Auflage, Mohr, Tübingen, 1926, том први (*Allgemeiner Teil*), стр. 585. Наведено и превод према Želimir ŠMALCELJ, *Dopuštena osnova ugovornih obaveza*, Naša zakonitost, бр. 1/1980, стр. 15-32, на стр. 29.

³⁶ В. §817. Немачког грађанског законика. Под синтагмом „заснивање односа обавезности“ (*Eingehung einer Verbindlichkeit*) треба подразумевати заснивање апстрактне обавезе, на пример, апстрактним признањем дуга, меницом или чеком. В. LEUPERTZ у: PRÜTTING-WEGEN-WEINREICH, *BGB Kommentar*, 6. Auflage, Luchterhand – Wolters Kluwer Deutschland, Neuwid, 2007, стр. 1526.

ћу и опклади, у делу Законика који се односи на поједине именоване уговоре. Законик прописује да из уговора о играма на срећу или опклади не настаје обавеза, као и да оно што је дато ради учешћа у игри на срећу или опклади не подлеже обавези враћања.³⁷ Према томе, Законик забрањује реституцију датог по овим основима. Неутуживост обавеза насталих по основу игре на срећу или опкладе, као и забрана реституције датог по овим основима, односи се и на друге обавезе које је дужник засновао ради њиховог испуњења, тако и на зајам дат ради учешћа у игри на срећу или опклади.³⁸ Неутуживост ових правних послова не може се објаснити недопуштеношћу предмета, већ само недоштеношћу каузе.

Правни институти код којих допуштени циљеви страна у правном послу добијају правну релевантност

У Немачком грађанском законнику постоји неколико правних института чија примена подразумева потребу утврђивања циља уговора, упркос томе што у њему кауза уговора није изричито уобличена у једну од претпоставки настанка и дејства уговора. Они се међусобно разликују како по функцији коју утврђивање циља уговора треба да оствари у примени дотичног института, тако и према томе да ли се Законик у датом контексту у одговарајућем језичком облику позива на потребу утврђивања циља уговора или је до овог закључка дошла судска пракса, односно доктрина. Институти који су предмет анализе у овом раду нису једини у вези са којима доктрина или судска пракса истичу правну релевантност циља уговора, али су свакако најзначајнији.

Раскидање или измена уговора због промењених околности - поремећај основа правног посла (Störung/Wegfall der Geschäftsgrundlage)

Институт раскидања или измене правног посла због промењених околности врло дуго није био уређен у Немачком грађанском законнику. Доктрина и судска пракса су почеле да га признају после Првог светског рата³⁹, под чијим утицајем могућност раскидања или измене уговора због промењених околности, позивом на теорију поремећаја основа правног посла, временом у немачком праву постаје и законски институт, уређен најпре у партикуларним законима⁴⁰, затим и у Законнику 2001. године.⁴¹ Зако-

³⁷ В. §762. ст. 1. Немачког грађанског законика.

³⁸ В. §762. ст. 2. Немачког грађанског законика.

³⁹ В. Марко ЂУРЂЕВИЋ, *Раскидање или измена уговора због промењених околности*, магистарска теза, Универзитет у Београду, Правни факултет, Београд, 1994, стр. 73.

⁴⁰ В. ЂУРЂЕВИЋ, *Раскидање или измена уговора због промењених околности*, ор. cit. стр. 83, фн. 158.

ник у важећој редакцији прописује, ако су се околности које представљају *основ уговора* значајно промениле по његовом закључењу и ако се може претпоставити да га стране не би закључиле, или би га закључиле са другачијом садржином да су могле предвидети промену околности, може се захтевати измена уговора под условом да се, имајући у виду околности конкретног случаја, а нарочито уговорну или законску расподелу ризика, не може разумно очекивати од једне стране да одржи уговор на снази без његове измене.⁴² Са промењеним околностима се изједначава случај када су се *бићне представе стране* које чине *основ уговора* показале нетачним.⁴³ Правна последица промењених околности је, дакле, измена уговора на захтев оштећене стране. Законик, међутим, прописује, ако је измена уговора немогућа или се не може разумно очекивати да ће је друга страна прихватити, оштећена страна може да опозове уговор, односно да раскине уговор са трајним извршењем престација.⁴⁴

У немачкој доктрини се истиче да се институт промењених околности може применити уколико су испуњена три услова: фактички, хипотетички и нормативни. Фактички услов подразумева промену околности које чине основ правног посла.⁴⁵ Хипотетички услов значи да промена околности мора да буде суштинска, односно од таквог значаја за стране да не би уопште закључиле правни посао или би га закључиле са другачијом садржином да су знале за стварне чињенице.⁴⁶ Најзад, нормативни услов је да не би било разумно од страна очекивати да испуне обавезе из уговора у неизмењеној садржини.⁴⁷

Домен примене института промењених околности је у немачком праву веома широк. Случајеве у којима се примењује институт промењених околности доктрина сврстава у четири групе. У прву групу спадају случајеви у којима је по закључењу уговора наступила значајна несразмера у еквивалентности узајамних давања страна (*Äkquivalenzstörung*).⁴⁸ Другу чине случајеви у којима су обе стране биле у заблуди у погледу неке битне околности која улази у појам основа правног посла.⁴⁹ Трећа обухвата случајеве тзв. от-

⁴¹ В. *Gesetz zur Modernisierung des Schuldrechts*, BGBl. I. 2001.

⁴² В. §313. ст. 1. Немачког грађанског законика.

⁴³ В. §313. ст. 2. Немачког грађанског законика.

⁴⁴ В. §313. ст. 3.

⁴⁵ В. FIKENTSCHER-HEINEMANN, *Schuldrecht*, op. cit. стр. 128.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ В. FIKENTSCHER-HEINEMANN, *Schuldrecht*, op. cit. стр. 129.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ В. на пример случај *Rubenfall* у којем су стране уговориле исплату дуга у противвредности рубаља, али су погрешно утврдиле њихов курс. Суд је констатовао да се оваква, обострана заблуда тиче основа правног посла и раскинуо уговор. В. пресуду Врховног суда Немачке бр. RGZ 105, 406. Наведено према FIKENTSCHER-HEINEMANN, *Schuldrecht*, op. cit. стр. 130.

падања циља закључења правног посла (*Störung der Verwendungszweck*). У начелу, неостварење циља уговора, у смислу субјективних побуда, не омогућава раскид уговора, осим ако је унет у садржину уговора као услов. Међутим, неостварење циља уговора ће ипак омогућити његов раскид, уколико се може сматрати основом правног посла. У овом случају долази до накнадног отпадања основа правног посла због неостваривања циља обавезивања.⁵⁰ Према томе, обавезу је и даље могуће испунити, али би испуњење било нецелиходно.⁵¹ Четврта група обухвата случајеве у којима је дошло до престанка једног правног односа који је био од условљавајућег значаја за пуноважност уговора. Накнадно утврђена ништавост таквог правног односа или његов накнадни престанак доводи до примене института промењених околности, уколико се може сматрати основом правног посла.⁵²

Прва група обухвата случајеве у којима долази до накнадног нарушавања односа еквивалентности између чинидбе и противчинидбе. Међутим, у остале три групе спадају случајеви у којима циљ уговора добија правни значај, под условом да се може сматрати основом правног посла.

Стицање без основа

Немачки грађански законик прописује да лице које без правног основа (*rechtlicher Grund*) прими испуњење од другог лица или на други начин прими нешто на његов терет, дужно је да стечено врати.⁵³ Ово је класично одређење основног случаја стицања без основа, које се односи на непостојање титулуса стицања субјективног права. Законик, међутим, у наставку истиче да обавеза враћања стеченог наступа и онда када правни основ накнадно нестане, као и када се *испуњењем обавезе не осигури резултат предвиђен садржином правног посла*.⁵⁴ Ова одредба обухвата две врсте кондикција. Прва се односи на случај *condictio ob causam finitam*, тј. на основ који је постојао у моменту преласка имовине, али је касније отпао.⁵⁵ Повраћај датог по правном основу који је постојао у моменту стицања имовине, али је касније отпао, по правилу, подразумева непостојање титулуса, а не неостварење циља

⁵⁰ В. FIKENTSCHER-HEINEMANN, *Schuldrecht*, op. cit. стр. 131.

⁵¹ У овом погледу незаобилазан пример је случај *Krönungszugfall* који потиче још из времена пре усвајања Закона о осавремењивању облигационог права из 2001. године. У овом случају суд је дозволио раскид уговора о закупу места поред прозора у једном стану, закљученог да би купац могао да посматра свечану поворку испред зграде у којој се налазио стан, али је поворка накнадно отказана. В. пресуду Вишег земаљског суда у Карлсруеу бр. NJW 1992, 3176. Наведено према FIKENTSCHER-HEINEMANN, *Schuldrecht*, op. cit. стр. 131.

⁵² В. FIKENTSCHER-HEINEMANN, *Schuldrecht*, op. cit. стр. 131.

⁵³ В. §812. ст. 1. Немачког грађанског законика, прву реченицу.

⁵⁴ В. §812. ст. 1. Немачког грађанског законика, другу реченицу.

⁵⁵ В. FIKENTSCHER-HEINEMANN, *Schuldrecht*, op. cit. стр. 715.

уговора.⁵⁶ Међутим, у вези са овом кондикцијом у доктрини се наводе случајеви који не подразумевају отпадање титулуса, већ неостварење циља обавезивања.⁵⁷ Другу чине кондикције код којих постоји пуноважан титулус, како у моменту преласка имовине, тако и касније, али се није остварио привредни или правни резултат предвиђен циљем чинидбе. Ове случајеве стицања без основа доктрина означава као *condictio ob rem* или *condictio causa data causa non secuta*.⁵⁸ Поставља се питање какав је тај циљ, односно резултат чије неостварење доводи до примене института стицања без основа. Доктрина сматра да је то *йравни циљ*, и то *ййййичан, објективизован йравни циљ*.⁵⁹ Неопходно је и да очекивање наступања одређеног резултата, испуњењем чинидбе, буде садржано у сагласности воља страна, тј. да су обе стране сматрале битним наступање резултата (*Zweckbestimmung*).⁶⁰ Повраћај датог је могућ и ако је само једна страна сматрала наступање очекиваног резултата битним, под условом да се у складу с начелом савесности и поштења може сматрати да је постигнута сагласност о значају наступања резултата⁶¹, тј. да друга страна није могла да сматра очекивање наступања резултата неразумним. Према томе, кондикцијом *causa data causa non secuta* штите се очекивања осиромашеног приликом извршења чинидбе.⁶² Ради се о случајевима у којима је страна испунила своју обавезу, али није наступио очекивани резултат чинидбе.⁶³

⁵⁶ Истиче се пример повраћаја по основу уговора који је закључен под раскидним условом, који је наступио након испуњења чинидбе. В. FIKENTSCHER-HEINEMANN, *Schuldrecht*, op. cit. стр. 716. У оваквом случају накнадно престаје уговор, титулус свих потраживања између уговорних страна, те оно што је на основу њега предато подлеже обавези повраћаја.

⁵⁷ Вредан је пажње пример повраћаја износа исплаћеног осигуранику на име вредности украдене ствари, по основу уговора о осигурању имовине. Уколико осигурана ствар буде украдена за време трајања уговора о осигурању, настаје обавеза осигуравача да осигуранику исплати њену вредност, тј. суму осигурања. Међутим, уколико се украдена ствар на било који начин врати у посед осигураника, исплаћена сума осигурања подлеже обавези повраћаја. Обавеза повраћаја исплаћене суме у оваквом случају има свој правни основ у кондикцији по основу који је постојао у моменту прелазу имовине, али је накнадно престао. В. FIKENTSCHER-HEINEMANN, *Schuldrecht*, op. cit. стр. 715. У овом случају титулус је неокрњен, уговор о осигурању и даље постоји, али је испуњење обавезе осигуравача на основу уговора о осигурању изгубило свој циљ. Према томе, у овом случају се не ради о накнадном отпадању титулуса, већ каузе уговора.

⁵⁸ В. FIKENTSCHER-HEINEMANN, *Schuldrecht*, op. cit. стр. 716.

⁵⁹ Ludwig ENNECERUS, *Lehrbuch des bürgerlichen Rechts*, 1. Auflage, Mohr, Tübingen, 1926, том први (*Allgemeiner Teil*), стр. 431.

⁶⁰ В. FIKENTSCHER-HEINEMANN, *Schuldrecht*, op. cit. стр. 716.

⁶¹ Ibidem.

⁶² Ibidem.

⁶³ Тако се, на пример, истиче случај из праксе у којем је ћерка дала свом оцу на бесплатну употребу једну собу у свом стану, очекујући да ће бити именована за јединог њего-

Престанак уговора због осујећења циља чинидбе

У немачком праву постоји неколико случајева у којима се правно сматра да је облигација постала немогућа, упркос томе што је обавезу фактички иначе могуће извршити. Из аспекта овог истраживања најзначајнији је престанак уговора због остварења циља чинидбе (*Zweckerreichung*), који се сматра једним од могућих видова осујећења циља обавезе (*Zweckstörung*).⁶⁴ Немогућим се сматра, наиме, и обавеза чији је циљ остварен независно од радње дужника, при чему је правно ирелевантно да ли је обавезу фактички иначе могуће извршити⁶⁵ или није⁶⁶. Обавеза се у овом случају сматра немогућом, јер је постала несврсисходна, тј. остварен је циљ који је поверилац очекивао испуњењем обавезе, али без садејства дужника.

Престанак уговора због делимичне немогућности испуњења обавезе

У доктрини се истиче да делимична немогућност испуњења, тзв. квантитативна немогућност (*quantitative Unmöglichkeit*) доводи до делимичне примене правила о престанку обавезе услед немогућности испуњења, тј. уколико је само део предмета обавезе пропао, облигација престаје у сразмерном делу, а дужник треба да испуни преостали део обавезе.⁶⁷ Међутим, сматра се, слично правилима о раскиду уговора у целини због делимичног неиспуњења уговора, да и у случају делимичне немогућности ис-

вог наследника. Међутим, оставилац је није именовао за свог наследника, те је суд допустио повраћај датог (досудио јој накнаду за давање собе на употребу, јер се није остварио очекивани резултат предвиђен циљем чинидбе). В. FIKENTSCHER-HEINEMANN, *Schuldrecht*, op. cit. стр. 717.

⁶⁴ В. Volker BEUTHIEN, *Zweckerreichung und Zweckstörung im Schuldverhältnis*, Mohr (Siebeck), Tübingen, 1969; Helmut KÖHLER, *Unmöglichkeit und Geschäftsgrundlage bei Zweckstörungen im Schuldverhältnis*, Beck, München, 1971; FIKENTSCHER-HEINEMANN, *Schuldrecht*, op. cit. стр. 198.

⁶⁵ Фикенчер наводи у овом погледу пример уговора о делу којим се посленик, власник брода за спасавање других бродова обавезао да ће притећи у помоћ насукалом броду. Међутим, док је стигао на лице места, насукали брод се сам избавио из невоље. Немогућност у овом случају наступа због тога што је остварен циљ уговора, али без садејства посленика, без обзира на то што је радњу на коју се посленик обавезао фактички иначе могуће извршити. В. FIKENTSCHER-HEINEMANN, *Schuldrecht*, op. cit. стр. 198.

⁶⁶ На пример, престаје због немогућности уговор о делу којим се посленик обавезао да ће одсећи крошњу дрвета у власништу наручиоца посла, уколико пре извршења радње услед удара грома она изгори. Немогућност и у овом случају наступа због тога што је остварен циљ уговора, али без радње посленика. Радњу на коју се посленик обавезао фактички више није могуће извршити, али је остварен циљ уговора, додуше независно од залагања посленика. В. FIKENTSCHER-HEINEMANN, *Schuldrecht*, op. cit. стр. 198.

⁶⁷ В. FIKENTSCHER-HEINEMANN, *Schuldrecht*, op. cit. стр. 192.

пуњења треба омогућити раскид уговора у целини.⁶⁸ Фикенчерово одређење критеријума, по којем се одређује да ли делимична немогућност испуњења обавезе једне стране даје другој право на раскид уговора у целини, изразито је каузалистичко. Поверилац може да раскине уговор у целини уколико делимично испуњење нема за њега интереса. Терет доказивања непостојања интереса је на повериоцу, при чему се не узима у обзир његов субјективни став, већ се постојање интереса за делимично испуњење обавезе процењује објективно, на основу *садржине и циља уговора*.⁶⁹ По истим правилима се остварује и раскид уговора са сукцесивним испуњењем обавеза, у целини, због неиспуњења појединих обавеза. И у овом случају поверилац треба да докаже да објективно нема интереса за делимично испуњење, односно да се делимичним испуњењем не остварује циљ уговора.⁷⁰

Нипшиавосӣ йојединих одредаба ойшӣтих услова йословања

Немачки грађански законик прописује да су без дејства одредбе општих услова пословања које, противно начелу савесности и поштења, у претераној мери стављају у неповољан положај страну која им приступа.⁷¹ Претерано неповољан правни положај стране постоји уколико је дотична одредба нејасна или неразумљива.⁷² У случају сумње, треба сматрати да је страна која приступа општим условима пословања претрпела несразмерну штету, уколико је одредба општих услова пословања противна основним идејама законске одредбе од које одступа или у тој мери ограничава права и обавезе које произилазе из *йрироде уговора* да угрожава *осйварење циља уговора*.⁷³ Ова одредба је изразито каузалистичка. С једне стране, природу уговора, специфичан скуп права и обавеза по којем се уговори међусобно разликују по врсти, одређује његов објективни циљ. С друге стране, општи услови пословања, упркос томе што су стране изричито или прећутно пристале на њихову примену, не смеју да садрже одредбе којима се угрожава остварење циља ради којег су стране закључиле свој основни уговор, чију садржину одредбе општих услова пословања само допуњују.

⁶⁸ В. FIKENTSCHER-HEINEMANN, *Schuldrecht*, op. cit. стр. 193.

⁶⁹ Ibidem.

Као пример Фикенчер истиче куповину 60-делног прибора за ручавање од порцулана. Уколико пропадну осам великих тањира, на основу циља уговора се објективно може претпоставити да купац нема интереса да му се преда остатак прибора који није пропао, те уговор може у целини да раскине, али и може да га одржи на снази и да захтева испуњење преосталог дела предмета обавезе друге стране, уз сразмерно смањење своје обавезе. В. FIKENTSCHER-HEINEMANN, *Schuldrecht*, op. cit. стр. 193.

⁷⁰ В. FIKENTSCHER-HEINEMANN, *Schuldrecht*, op. cit. стр. 227.

⁷¹ В. §307. ст. 1. Немачког грађанског законика, прву реченицу.

⁷² В. §307. ст. 1. Немачког грађанског законика, другу реченицу.

⁷³ В. §307. ст. 2. Немачког грађанског законика.

Раскид уговора због неиспуњења

Једна од теорија у француској доктрини које објашњавају право уговору верне стране на раскид уговора због неиспуњења обавезе друге је теорија каузе.⁷⁴ У објашњењу овог института немачка доктрина не употребљава појмовну апаратуру француске каузалистичке теорије, али јој је суштински веома слична.

Према Немачком грађанском законуку уговору верна страна може да раскине уговор због неиспуњења обавезе друге стране, под условом да јој је оставила накнадни примерени рок за испуњење обавезе.⁷⁵ Остављање дужнику накнадног рока за испуњење обавезе није неопходно, уколико је дужник испуњење обавезе озбиљно и коначно одбио, ако је обавезу морао да испуни у тачно одређено време или унутар тачно одређеног рока утврђеног уговором, а он је пропустио да испуни обавезу у то време или у том року, под условом да је поверилац *испојогање свој интереса за испуњењем обавезе* везао за правовремено испуњење обавезе дужника или се у светлу нарочитих околности случаја, одмеравањем интереса обеју страна, може закључити да раскид уговора треба остварити без остављања накнадног рока за испуњење.⁷⁶

Законик уређује и могућност раскида уговора у целини због делимичног неиспуњења, што из аспекта утврђивања правне релевантности циља ради којег стране закључују уговор у контексту раскида уговора има већи значај. Уговору верна страна у случају делимичног неиспуњења обавезе друге стране, може да раскине уговор у целини само ако *нема интереса за делимичним испуњењем обавезе*.⁷⁷ Слична правила се односе и на испуњење с недостатком који је мањег значаја. Уколико дужник није испунио своју обавезу у складу са уговором, поверилац не може да раскине уговор ако је неиспуњење занемарљивог значаја.⁷⁸

У немачком праву, према томе, циљ ради којег стране закључују уговор добија правни значај у вези са раскидом уговора због делимичног неиспуњења и немогућпошћу раскида због неиспуњења незнатног дела уговора. У првом случају поверилац сам процењује да ли му се делимичним испуњењем остварује циљ обавезивања, тј. да ли има интереса да уговор одржи на снази. Уколико сматра да то није случај, може да раскине

⁷⁴ B. François TERRÉ, Phillipe SIMLER, Yves LEQUETTE, *Droit civil, Les obligations*, 9e édition, Dalloz, Paris, 2005, стр. 473, т. 626; Слободан ПЕРОВИЋ, *Облигационо право*, књига прва, 7. издање, Службени лист СФРЈ, Београд, 1990, стр. 497-500.

⁷⁵ В. §323. ст. 1. Немачког грађанског законика.

⁷⁶ В. §323. ст. 2. Немачког грађанског законика.

⁷⁷ В. §323. ст. 5. Немачког грађанског законика, прву реченицу.

⁷⁸ В. §323. ст. 5. Немачког грађанског законика, другу реченицу.

уговор. У другом случају, Законик забрањује раскид уговора због неиспуњења у незнатном делу, што значи да се може сматрати да неиспуњење незнатног дела обавезе дужника не угрожава остварење циља обавезивања повериоца, те не може да раскине уговор.

Приговор неиспуњења уговора

Приговор неиспуњења уговора се према француској неокласичној каузалистичкој теорији сматра једним од најзначајнијих правних института у оквиру којег кауза добија правни значај по закључењу уговора.⁷⁹ И у немачкој доктрини се приговор неиспуњења уговора објашњава каузалистички, на сличан начин као у француској неокласичној теорији, али донекле другачијом појмовном апаратуром, синалагматичношћу теретног уговора, тј. односом међусобне условљености престација. Тако, Фикенчер истиче да у теретном уговору обавеза једне стране условљава обавезу друге. Ова међусобна условљеност обавеза долази до изражаја у моменту закључења уговора, што назива изворном синалагматичношћу (*genetischer Synallagma*), али и у моменту његовог испуњења, што назива функционалном синалагматичношћу (*funktioneller Synallagma*).⁸⁰ Функционалну синалагматичност теретног уговора, међусобну условљеност обавезе туженог, који улаже приговор, и обавезе тужиоца, који је покренуо судски поступак ради принудног остварења обавезе туженог, сматра теоријским образложењем института приговора неиспуњења уговора.⁸¹

Оцена правног значаја циља уговора у Немачком грађанском законнику

Немачки грађански законик спада у ред тзв. антикаузалистичких кодекса, јер у њему циљ ради којег стране закључују уговор није уобличен у институт основа уговорне обавезе, као једна од претпоставки закључења и пуноважности уговора. У немачкој пандектистици је постојала струја која је заговарала идеју да се, по узору на Француски грађански законик, у Законик унесе одредба о основу уговорне обавезе, али у свом субјективном значењу, у складу са Виндшајдовом теоријом услова. Први нацрт Законика је заиста садржавао такву одредбу, али је уклоњена из његовог коначног текста. Теорија каузе се ни у немачкој доктрини не артикулише изричито, већ се суштина теретног уговора објашњава синалагматичношћу обавеза.

⁷⁹ В. САПИТАНТ, *De la cause des obligations (contrats, engagements unilatéraux, legs)*, op. cit. стр. 30, т. 7.

⁸⁰ В. ФИКЕНТСЧЕР-ХЕИНЕМАНН, *Schuldrecht*, op. cit. стр. 37.

⁸¹ В. ФИКЕНТСЧЕР-ХЕИНЕМАНН, *Schuldrecht*, op. cit. стр. 265.

Међутим, између објашњења теретног уговора према неокласичној теорији каузе и објашњења ове врсте уговора синалагматичношћу узајамних обавеза, које даје савремена немачка цивилистика, суштинских разлика нема. Упркос томе, што у Законику циљ уговора није уобличен у институт основа уговорне обавезе, он добија правни значај код других правних института, како у смислу недопуштених, тако и у смислу допуштених циљева страна.

Немачки грађански законик води рачуна о томе да се обавезе не зајнивају ради постизања недопуштених циљева. Општим границама слободе уговарања могу да буду противни не само уговори који имају недозвољен предмет, већ и уговори који се закључују ради постизања недопуштених циљева. Такви уговори се сматрају противним добрим обичајима. Правну релевантност недопуштених циљева добијају у контексту забране реституције датог ради постизања незаконитог или неморалног циља, али не у оквиру правила о ништавости уговора, већ у оквиру правила о стицању без основа.

Законик води рачуна и о допуштеним циљевима страна, преко правних института чија је сврха обезбеђивање остварења циља ради којег су стране закључиле уговор или пружањем правне заштите страни чија је кауза обавезивања отпала. Најзначајнији институт у оквиру којег Законик пружа заштиту остварењу циља ради којег су стране закључиле уговор, свакако је раскидање или измена уговора због промењених околности, у којем је уобличена теорија о основу правног посла (*Geschäftsgrundlage*) и сматра се случајем отпадања основа посла (*Störung der Geschäftsgrundlage*). Отпадање основа правног посла, упркос очигледном закључку који произилази из његовог назива, сврстано је у групу института који служе обезбеђењу остварења циља обавезивања страна јер, према Немачком грађанском законуку, због правних последица утицаја промењених околности, нагласак је на измени уговора, а не на његовом раскидању. Обезбеђењу остварења циља ради којег су стране, или барем једна од њих, закључиле уговор, служе и приговор неиспуњења уговора и ништавост појединих одредаба општих услова пословања.

Немачки грађански законик уређује и неке институте којима се пружа правна заштита страни чија је кауза обавезивања отпала. У овом контексту је свакако најзначајнији институт повраћаја стеченог по пуноважном правном основу, али без остварења резултата ради којег је чинида настала. Овај случај кондикције се, поред отпадања основа посла, уобичајено истиче као институт у оквиру којег правна релевантност циља правног посла или правне радње најснажније долази до изражаја у немачком праву. Поред њега, изразиту каузалистичку црту показују и различити случајеви

престанка уговора по сили закона и раскида уговора због немогућности испуњења обавезе једне стране, пре свега престанак уговора због остварења његове сврхе независно од радње дужника. Санацији последица опадања каузе обавезивања служе и случајеви једностраног и мотивисаног раскида уговора (раскид због неиспуњења, раскид због делимичног неиспуњења или делимичне немогућности).

Немачки грађански законик се у вези са институтима који су релевантни за оцену правног значаја циља уговора, по правилу, ни у ком језичком облику не позива на циљ уговора, нити употребљава речи које имају слично значење. До закључка о правној релевантности циља уговора долази се телеолошким тумачењем одредаба Законика, имајући у виду став доктрине и судске праксе. Ипак, у неким случајевима и у одговарајућем језичком облику указује на потребу утврђивања циља уговора, односно престације. То су одредбе: о раскиду уговора са фиксним роком због неиспуњења (постојање *интереса* повериоца да прими испуњење о року), о раскиду уговора због делимичног неиспуњења (да поверилац *нема интереса* за делимичним испуњењем), о раскидању или измени уговора због промене околности (да се промене околности тичу *основа уговора*), о ништавости појединих одредаба општих услова пословања (да осујећују *осистварење сврхе уговора*) и о једном случају стицању без основа (да се испуњењем обавезе *не осистварује очекивани резултат* чинидбе).

*Attila Dudás, Ph.D., Assistant
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad*

Legal Relevance of the Purpose of Contract in German Law

Abstract: *Unlike the French Civil code, the German Civil code belongs to the group of so-called anti-causalistic codifications, since it explicitly does not govern the issue of purpose (cause) of contract. Due to this very reason, the delineation between abstract and causal juridical acts gains special importance in German law. The German Civil Code governs a number of juridical acts and other acts of legal importance that are abstract in their nature. Among them the abstract nature of the promise to fulfill an obligation (Schuldversprechung) and the acknowledgement of a debt (Schuldannerkennung) is traditionally considered the most prominent. However, the relation to the purpose for which they are concluded is not entirely interrupted, since in the case of frustration of their purpose, any asset given to the other party is subject to restitution under the rules of unjustified enrichment.*

The fact that the issue of purpose of contract is not explicitly governed in the German Civil Code, does not lead to the conclusion, though, that it is legally irrelevant. It gains legal relevance in two different aspects: as a licit and as an illicit purpose. On the one hand, juridical acts concluded with the aim to achieve illicit purposes are considered void, for which the Code's sections on the general confines of the principle of freedom of contract serve the statutory basis - such juridical acts infringe the institution of "good customs" (gute Sitten), usually referred to as public policy, while the performance of other factual or legal acts in order to achieve illicit purposes are sanctioned under the rules of unjustified enrichment. On the other hand, lawful purposes of the parties gain legal relevance in relation to a range of various institutions. Concerning some of them the Code itself contains formulations implying the necessity to ascertain the purpose of contract, while in other cases the case law and the doctrine have come to such conclusion. The determination of the purpose of contract in the context of these institutions either secures the fulfilment of the purpose of assumption of contractual obligation of one of the parties or rectifies the consequences of the frustration of the fulfilment of that purpose. In this range surely the most important institutions are the collapse of the basis of transac-

tion or frustration of purpose (Störung der Geschäftsgrundlage), a special case of discharge of contract due to impossibility, whereby the purpose of contract is realized without the performance of debtor's obligation, a special case of unjustified enrichment due to frustration of the result aimed by the purpose of the transaction and the invalidity of standard business terms that jeopardize the fulfillment of the purpose of contract.

Key words: *cause of contract, consideration, cause of obligation, basis of transaction, Geschäftsgrundlage*